

УДК 37(477)(09)

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ГУМАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ
У КОНТЕКСТІ ПРИРОДИ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ**

Ростовський О. Я.

У статті крізь призму особливостей музичного сприймання розкрито методологічні орієнтири гуманізації музичної освіти. Наголошується, що гуманізація музичного навчання, виховання і розвитку учнів має бути провідним критерієм їх успішності, а формування особистості учня – основою музичної освіти.

Ключові слова: методологія, музичне сприймання, гуманізація музичної освіти, методологічні орієнтири гуманізації музичної освіти.

В статье сквозь призму особенностей музыкального восприятия раскрыты методологические ориентиры гуманизации музыкального образования. Подчеркивается, что гуманизация музыкального обучения, воспитания и развития учащихся должна стать ведущим критерием их успешности, а формирование личности ученика – основой музыкального образования.

Ключевые слова: методология, музыкальное восприятие, гуманизация музыкального образования, методологические ориентиры гуманизации музыкального образования.

This article reveals methodological guidelines for the humanization of music education in the light of peculiarities of musical perception. It is emphasized that the humanization of musical training, upbringing and development should be the key criterion of student success while formation of the student's personality should be the basis of music education.

Key words: methodology, musical perception, humanization of music education, methodological guidelines of the humanization of music education.

Гуманізація музичної освіти є провідною проблемою сучасної музичної педагогіки. Учителю має розвинути чутливість учнів до музики, ввести їх у світ краси й добра, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань. Це складний, багатогранний і суперечливий процес, у якому взаємодіють багато чинників, спільних для багатьох людей і особливих для конкретної особистості. Великого значення у цьому процесі набуває вмiла й цілеспрямована музично-освітня діяльність учителя. Щоб її успішно здійснювати, він має враховувати специфіку музичного мистецтва й особливості його сприймання дітьми.

Важливість гуманізації музичної освіти школярів особливо зростає у зв'язку з сучасними тенденціями розвитку суспільства, коли подальше зростання ролі науки, абстрактного мислення, пізнання законів буття породжуватиме дедалі гострішу потребу в урівноваженні цього напрямку розвитку людини активізацією її емоційної сфери, духовних почуттів, здатності не лише мислити, а й переживати. Відтак музичне мистецтво відіграватиме все більшу роль у духовному житті суспільства.

Особлива ефективність впливу музики полягає в тому, що у різних людей актуалізуються різні, істотні для кожної з них переживання. *Особистість людини не просто виховується, а розвивається у найбільш значущому для неї напрямі.* Відтак виховання музикою має найточніше, найдоцільніше спрямування на розвиток духовного світу кожної особистості. Ці положення визначають методологічну основу гуманізації музичної освіти школярів.

У світлі ідей гуманізації музичної освіти стало аксіомою твердження, що метою навчання музики є саме розвиток особистості учня, а не лише набуття ним знань і вмiнь музичної діяльності, за якими залишається роль (хоча й важлива!) бути засобом цього розвитку. Проте на практиці це твердження нерідко є лише декларацією добрих намірів. Оскільки сфера функціонування музики лише частково підпадає під організоване музичне навчання і виховання, очевидно, що можливість музики у впливі на молоде покоління реалізуються недостатньо. Щоб забезпечити досягнення загальної мети музичної освіти – формування музичної культури особистості

як невід'ємної частини її духовної культури, – необхідно, передусім, *посилити гуманізуючі чинники цього процесу.*

Це визначило завдання даної статті – крізь призму особливостей музичного сприймання визначити методологічні орієнтири гуманізації музичної освіти школярів. Зазначимо, що під таким кутом зору ця проблема поки що не розглядалася.

Уточнимо, насамперед, сутність поняття *"музичне сприймання"*, під яким розуміється спрямування сприймання на "осяпнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний феномен" [3, с. 91]. Це складний багаторівневий процес, зумовлений не лише музичним твором, а й духовним світом людини, яка сприймає цей твір, її досвідом, рівнем розвитку, психологічними особливостями тощо. Відтак відмінності у сприйманні одного й того ж твору різними людьми не є особливістю музики – вони є наслідком природи сприймання як психічного явища, в якому завжди присутній суб'єктивний момент. Під час сприймання музики художній і життєвий досвід слухача "включається" у процес творення суб'єктивного музичного образу. Слухач ніби "притосовує" художній зміст до свого духовного світу і водночас внутрішньо перебудовується згідно з логікою розвитку музичних образів.

Звідси випливає такий методологічно важливий висновок: *суб'єктивність музичного сприймання – закономірність функціонування музичних творів*, об'єктивна внутрішня необхідність, пов'язана з особистісним смислом. Однак було б помилкою на цій підставі говорити про повну довільність індивідуального сприймання, адже пізнання твору спрямовується його інваріантними елементами (змісту і форми), завдяки яким ми відрізняємо один твір від іншого.

Маючи емоційну природу, музичне сприймання зумовлене *естетичними переживаннями*, які виступають мірою загального ставлення людини до світу через пізнання, оцінку, насолоду, спілкування. У процесі естетичного переживання музики відбувається узгодження того, що одночасно властиве людині (емоційний досвід життя) й музичному творові (концентрація естетичних почуттів та інтонацій). Це узгодження набуває в її свідомості нової якості, яка на основі фантазії й уяви додумується нею як власний **"Я"-образ**. Музичні переживання завжди усвідомлюються людиною як такі, що належать тільки їй, тому є суб'єктивними, особистісними.

З розуміння музичного сприймання як способу реалізації естетичного ставлення до музичного мистецтва випливає важливий методологічний висновок: чим більшу цінність має музика для особистості, тим повніше актуалізується її естетичне ставлення до неї у процесі сприймання. Тому музичне сприймання супроводжується почуттям переживання цінності, воно цінніше за свою природою. Ціннісність сприймання визначає вибірковість ставлення до певних музичних творів, залежність соціального існування музики від ціннісної орієнтації людини, її світогляду [2, с. 59].

Учені обґрунтували положення про *неоднозначність змісту музичного твору, принципову множинність його виконавських, музикознавчих і слухачьких інтерпретацій* [1]. Згідно цього музичний образ виступає як багатопрошаркове явище, яке у різний час може бути сприйняте по-різному навіть однією і тією ж людиною. Таке розуміння багатозначності образного змісту має стати вихідною передумовою навчання дітей музики.

Методологічного значення набуває визнання філософами невичерпності художнього твору, багатозначності його змісту, специфічності художньої інформації, яка полягає у здатності розширюватися і збагачуватися завдяки включенню її в новий контекст суспільного й індивідуального життя [2, с. 97]. Враховуючи це, вчитель не може ставити мету знайти якийсь еталонний зразок сприймання музичного твору або здійснити єдино можливий правильний його аналіз.

Особливе значення для формування музичного сприймання має висновок В. Медушевського про зростання ролі суб'єктно-особистісного ставлення до музики і процесу її пізнання, необхідність виявлення кожною людиною особистісного смислу музичного твору [2, с. 72]. Ніщо не може замінити учневі роботи його власної думки. Тому слід довірливіше ставитися до емоційних вражень учнів, спиратися не лише на теоретичні музичні знання, а й на широкі життєві та художні асоціації. Нав'язування учням певної інтерпретації музичного твору, нерідко чужої їм, веде до зниження активності музичного слуху. Учні позбавляються можливості самостійно мислити, усвідомлювати і систематизувати музичні враження.

Методологічно важливим є висновок про те, що музичне сприймання не може бути прямим наслідком засвоєння певної суми знань, якогось алгоритму діяльності. Не можна нав'язати учневі конкретний образ, не порушивши законів музичного сприймання. Неможливо вкласти в учня особливе ставлення до життя, так само як неможливо відчувати "за нього". Тому слід враховувати, що музичне сприймання цінне саме своєю особливою неповторністю, індивідуальністю.

При формуванні музичного сприймання слід виходити з того, що не існує обов'язкових і правильних для всіх істин. Їх декларація здебільшого породжує мимовільну опозицію до творів, які самі по собі цього не заслуговують. Відтак одним із чинників впливу мистецтва на особистість є створення умов для самостійного відкриття особистістю естетичних цінностей твору, а не лише адаптації до усталених цінностей. Важливо, щоб учні самі встановлювали життєві зв'язки музики, переживали й усвідомлювали свої враження. Не нав'язуючи власних вражень і суджень, учитель повинен постійно підводити учнів до осягнення ціннісного ставлення композитора до вираженого в музичному творі змісту.

Зазначимо, що поки що не подоланий просвітницький підхід до розуміння завдань музичної освіти учнів. Досить поширеним є підхід до музичного навчання і виховання як формування діяльно-практичного ставлення до музики. Практика формування музичного сприймання, побудована на пошуку в творі якихось загальних ідей, теж не відповідає образній природі мистецтва, не допомагає розумінню її естетичної сутності, а отже, мало сприяє духовному збагаченню людини.

Перевантаження процесів художнього пізнання словесно-пояснювальною деталізацією змісту твору, спроба "наблизити" і "донести" масштабність художніх ідей до свідомості учня суперечить природі музичного мистецтва. Бажання якомога скоріше перевести підсвідомі враження від твору в об'єктивні розумово-раціональні абстракції, нівелювання особистісної природи спілкування з мистецтвом, побоювання довірливості індивідуальних суджень іноді зводить нанівець безпосереднє відчуття художнього образу і позбавляє дітей природних процесів естетичного переживання як результату зосередженого напруження душі. Таке "програмування" призводить до того, що учень замість вираження свого суб'єктивного ставлення до мистецтва повторює чужі думки та оцінки, особистісно не проймаючись ними. Підкреслимо, що музичне сприймання цінне саме своєю особливою неповторністю, індивідуальністю.

Виокремимо основні положення, які мають слугувати методологічними орієнтирами гуманізації музичної освіти учнів:

- шлях, що стимулює творчість, фантазію і пошук – один із найефективніших: він учиє дітей мислити, пізнавати природу музики, її виразну силу і взаємозв'язок з навколишнім життям. Важливо, щоб спілкування з музикою викликало у них особистісне ставлення, власне переживання;
- музика має сприйматися як живе й захоплююче мистецтво, тому таким же живим і захоплюючим має бути навчання музики;
- учні повинні виступати як активні суб'єкти навчального процесу, які у власній діяльності, відповідно до своїх вікових та індивідуальних особливостей, зі своїм, хоча й невеликим, але унікальним досвідом, відкривають дійсність, відтворену в музиці, по-своєму сприймаючи і переживаючи її;
- глибока увага до неповторності й самоцінності результатів музично-творчої діяльності кожного учня;
- розвиток в учнів почуття успіху від власних музично-освітніх досягнень, упевненості в спроможності самостійно сприймати, осмислювати й інтерпретувати зміст музичних творів;
- в основі організації всієї музичної діяльності дітей має лежати органічне поєднання навчання і творчості;
- спонукання учнів до особистого самовдосконалення й самовираження у музично-творчій діяльності.

Отже, суб'єктивна природа музичного сприймання виступає важливим чинником гуманізації музичної освіти дітей. Однак, щоб багатощі можливості благодатного впливу музики на духовний розвиток особистості були реалізовані, вчитель має володіти гуманістичною методикою музичної освіти школярів. У цьому плані методологічно важливою є думка про те, що не може бути універсальної методики музичної освіти, прийнятної для всіх учителів. Адже вся історія її розвитку показує, що

неможливо знайти єдину формулу осягнення музичного мистецтва, зробити універсальним те, що за природою своєю єдиничне, індивідуальне. Методичні знахідки повинні випливати з духовної сутності особистості вчителя, його власного бачення художньо-освітніх проблем; ґрунтуватися на правильних уявленнях про природу музики, її соціальні функції та можливості естетичного впливу на дітей.

Це вимагає роботи з учнями на тому інтелектуальному й художньо-творчому рівні, який визначається сутністю музичного мистецтва, його гуманістичними та перетворюючими функціями в суспільстві. У цьому плані методологічного значення набуває думка про те, що гуманізація музичної освіти має бути провідним критерієм її успішності, а формування особистості учня – основою музичної освіти. Це означає, насамперед, глибоку повагу до неповторності й самоцінності результатів музично-творчої та художньо-пізнавальної діяльності кожного учня.

Проблеми, які постають перед сучасною теорією і практикою музичної освіти, значною мірою пов'язані з її недостатньою методологічною базою. Тому збагачення методології музичної педагогіки, активніше вивчення музичного сприймання як художньої діяльності, що охоплює творчість, виконавство і власне сприймання, як самобутній вияв музичної індивідуальності людини, необхідні для пізнання суті процесу музичної освіти, пошуку ефективних шляхів і засобів її гуманізації.

Література

1. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1973. – 144 с.
2. Восприятие музыки : сб. ст. – М. : Музыка, 1980. – 256 с.
3. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – М. : Музыка, 1972. – 367 с.